

УДК 364-43:[355.08:316.36]

DOI 10.32755/sjeducation.2024.02.124

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Максимовська Наталія Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

(40002, м. Суми, вул. Роменська, 87,

e-mail: maksimovskayas8@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-3028-5727

Scopus Author ID: 57219491045

ResearcherID: HPE-4027-2023

У статті розглядається трансформація соціальної роботи в умовах сучасних викликів в Україні та зміни в підготовці соціальних працівників у цих умовах. Визначено, що скрутні обставини воєнного часу впливають на перебіг освітнього процесу, змінюється формат навчання, відбувається перехід на дистанційні його форми, виникає потреба створення безпечного середовища для суб'єктів надання освітніх послуг. Метою публікації є визначення особливостей підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах воєнного стану, дослідження трансформації соціальної роботи, зумовленої сучасними викликами. Методологією дослідження є комбінація філософських уявлень про перебіг соціальних процесів в умовах криз та викликів з теоріями соціальної роботи, що ґрунтуються на соціально-педагогічній парадигмі наукового знання. Доведено, що моделі соціальної роботи гнучко трансформуються відповідно до сучасного законодавства, відбувається актуалізація об'єднання різних регіонів країни, поступове оновлення орієнтирів суспільного розвитку в повоєнну добу, в яких має орієнтуватися сучасний фахівець. Обґрунтовано, що особливої уваги потребують зміни змісту соціальної роботи з подолання стресових ситуацій, розвиток стійкості, формування соціальної згуртованості населення. Запропоновано модель дистанційної підготовки соціальних працівників в освітньому онлайн-просторі, яка містить покроковий алгоритм дій із забезпечення взаємозв'язку навчання та позааудиторної діяльності студентів, що є ефективним засобом і середовищем реалізації освітньої діяльності у процесі теоретичної і практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Практичне значення дослідження полягає у створенні сприятливого дистанційного освітнього середовища, в якому формуються необхідні компетентності фахівців, розвивається їх соціальна творчість, що сприяє виконанню професійної діяльності. Реалізуються види і форми освітньої роботи,

що можуть бути інтегровані в процес навчання та виховання здобувачів вищої освіти, трансформовані до вимог конкретних освітніх програм і компонентів з підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: підготовка соціальних працівників, освітньо-професійна програма, трансформації соціальної роботи в Україні, дистанційна освіта, безпечне середовище.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS UNDER CONDITIONS OF CONTEMPORARY CHALLENGES

Maksymovska Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor; Professor at the Department of Social Work and Management
of Sociocultural Activities,

*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(87 Romenska Street, Sumy, 40002, Ukraine,
e-mail: maksimovskayas8@gmail.com)*

ORCID: 0000-0002-3028-5727

Scopus Author ID: 57219491045

ResearcherID: HPE-4027-2023

*The article examines transformation of social work under conditions of contemporary challenges in Ukraine and changes in training of social workers under these conditions. It was determined that difficult circumstances of wartime affect the course of education process, education format is changing, there is a transition to its distance forms, and there emerges a need to create a safe environment for the subjects of educational services provision. **The purpose** of the publication is to determine characteristic features of training of future social work specialists under conditions of martial law, to study transformation of social work caused by contemporary challenges. The research **methodology** is a combination of philosophical ideas about the course of social processes under conditions of crises and challenges with theories of social work based on the socio-pedagogical paradigm of scientific knowledge. It has been proven that models of social work are flexibly transformed in accordance with contemporary legislation, unification of different regions of the country is being actualized, and the guidelines of social development in the post-war era, in which modern specialists should orient themselves, are gradually being updated. It was substantiated that additional attention must be paid to changes in the content of social work to overcome stressful situations, develop resilience, form social cohesion of the population. A model of distance training of social workers in the educational online space was proposed, which includes a step-by-step algorithm of actions to ensure inteconnection of learning and extracurricular activities of students, which is an effective means and environment for implementation of educational activities in the process of theoretical and practical training of future social workers. **The practical** significance of the research lies in creation of a favorable distance educational environment, in which necessary competences of*

specialists are formed and their social creativity, which contributes to performance of professional activities, develops. Types and forms of educational work, which can be integrated into training and education process of higher education students, are being implemented with transformation according to requirements of specific educational programs and components for training of future social workers.

Key words: *social workers training, educational and professional program, transformations of social work in Ukraine, distance education, safe environment.*

Постановка проблеми. Докорінні зміни в сучасній державі та українському суспільстві, зумовлені кризовою безпековою ситуацією, пов'язаною з воєнними діями, поглибленням конфліктної напруги внаслідок переселення великої кількості громадян, появою нових реалій, у яких мають здійснюватися безпрецедентні кроки до допомоги людям з травмами війни, спричиняють перегляд системи підготовки спеціалістів соціальної сфери. Перед майбутніми фахівцями цієї галузі постають нові виклики, які необхідно вирішувати на теоретичному, практичному та освітньому рівнях. Гнучкість і ефективність розв'язання проблем окремих соціальних груп, територіальних громад, суспільства в цілому залежить від переорієнтації освітніх програм підготовки соціальних працівників. Воєнна ситуація вплинула на процеси соціальної адаптації та інтеграції, соціальну згуртованість і активність населення, похитнула ціннісні настанови та мотивацію єдності суб'єктів суспільства. Усе це має знайти своє відображення в процесі здобуття освіти фахівців із соціальної роботи й закласти основи для комплексного вдосконалення освітніх компонентів і позанавчальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надання освітніх послуг в умовах воєнних подій, виміри їх якості досліджували К. Ільницька, В. Миколайко, І. Трубавіна та ін. Психологічний стан студентської молоді та можливості використання дистанційної освіти в сучасних умовах досліджували Н. Вінник, І. Власенко, В. Кутішенко та ін. О. Кравченко, О. Логвінова, А. Мартинюк, О. Рассказова, Т. Семигіна, Л. Цибулько та ін. відстежували трансформацію соціальної роботи на теоретико-методологічному рівнях у зв'язку з воєнною ситуацією. Учені загалом зауважують щодо необхідності врахування психологічного стану та середовища освіти, акце-

нтують на трансформаційних змінах у соціальній роботі, пов'язаних з посиленням інтеграційних процесів, активізацією громадського сектору в подоланні суспільних проблем. Проте підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах сучасних загроз залишається актуальною проблемою і потребує подальшого аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Зважаючи на актуальність проблеми та потребу її подальшого вивчення, метою статті є обґрунтування особливостей підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах загроз воєнних дій та розвитку дистанційного освітнього середовища. Це передбачає реалізацію таких завдань: характеристику трансформації соціальної роботи в умовах сучасних викликів, визначення напрямів удосконалення підготовки майбутніх соціальних працівників у зв'язку з актуальними вимогами суспільства та держави, розробку програми дій щодо інтеграції дистанційного середовища закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні передумови відображення змін і сучасних обставин функціонування суспільства у підготовці соціальних працівників відображені в дослідженнях О. Кравченко, А. Рижанової, Т. Семігіної, І. Трубавіної та ін. Оскільки трансформації в соціальній роботі оперативно відбиваються у змісті освітніх компонентів та доносяться до студентів під час навчання, слід виділити найбільш актуальні серед них. Насамперед кризові умови воєнного стану, наслідки руйнівних дій противника швидко посилюють несприятливі фактори соціального середовища. Це стрімко поглиблює соціальну дисгармонію, подолання якої залежить, зокрема, від фахівців у сфері соціальної роботи. Втрата життя, здоров'я, житла, душевної рівноваги, вплив воєнної травми, нівелювання перспектив і життєвих орієнтацій різних суб'єктів суспільства поєднуються з так званими традиційними проблемами соціальної роботи, пов'язаними з наданням соціальної допомоги, підтримки та супроводу тих, хто цього потребує. Водночас актуалізується посилення соціальної єдності, волонтерський рух, об'єднання країни стають відновними механізмами, в яких має орієнтуватися сучасний

фахівець соціальної сфери. По-друге, змінюються умови надання соціальних послуг, зокрема йдеться про безпеку суб'єктів соціуму та закладів, де вони реалізуються. Мають бути запропоновані обґрунтовані умови та дії створення безпечного середовища для взаємодії фахівця і споживача. Спеціаліст, який працює в таких умовах, повинен орієнтуватися в процесах створення безпеки для оточення, навчитися сам і навчити інших оперативно реагувати на небезпечні ситуації. По-третє, моделі роботи гнучко трансформуються відповідно до сучасного законодавства. Зокрема, посилюється тенденція терміновості та оперативності взаємодії спеціалістів різних спеціальностей (соціальних працівників, психологів, лікарів, юристів) під час надання соціальних та інших послуг. Необхідність надання матеріальної, психологічної, соціально-педагогічної допомоги зумовлює їх об'єднання та концентрацію фахових зусиль соціального працівника із залученням представників інших спеціальностей. Таким чином, місцева влада може застосовувати самостійні рішення для кризового втручання під час воєнних дій. По-четверте, гострішою стає необхідність роботи з тими групами населення, яких стає дедалі більше, котрі потерпають від настання соціальної дисгармонії, зокрема внутрішні мігранти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, діти, позбавлені батьківського піклування, ветерани війни та інші кризові групи населення, що потребують масштабного оновлення соціальних послуг. По-п'яте, особливій уваги потребують зміни змісту соціальної роботи з подолання стресових ситуацій, розвиток стійкості, формування соціальної згуртованості тощо. Зокрема, процеси реабілітації, інтеграції, консолідації виходять на перший план і мають бути системно реалізовані під час надання соціальних послуг.

Слід звернути увагу на збільшення обсягу послуг та управління соціальною роботою, в тому числі зростаючий формат дистанційної роботи, що забезпечує швидкий зв'язок та ефективність соціальних послуг, а це потребує, зокрема, технічного оснащення. Таким чином, під час підготовки майбутніх соціальних працівників до змісту освітніх компонентів необхідно долучати змістові блоки, пов'язані з урахуванням

тенденцій розвитку суспільства, удосконаленням технологій соціальної роботи відповідно до сучасних вимог та умов, впровадженням безпекової складової професійної діяльності в різноманітні навчальні дисципліни, збереженням психічного здоров'я, фаховими діями в умовах кризових ситуацій.

Характеризуючи підготовку фахівців із сучасної соціальної роботи, необхідно враховувати той факт, що здобувачі вищої освіти перебувають у різних соціальних ситуаціях і самі подекуди потребують підтримки й допомоги, що необхідно враховувати під час організації освітнього процесу. Переорієнтація здобувачів вищої освіти на допомогу іншим соціальним групам, що є однією з цінностей майбутньої професії, має відбуватися послідовно та поступово. Автори монографії «Військова ідентичність: трансформації та практики визнання», які досліджували досвід студентської молоді, зазначають, що сучасний здобувач «вперше здобуває освіту в таких умовах і долає сучасні виклики. І якщо молодь звикла до онлайн-навчання завдяки попередньому досвіду навчання під час епідемії ковіду, то повітряні тривоги та відключення електроенергії стають новими викликами, які додаються» [2, с. 209]. Отже, під час організації освітнього процесу має забезпечуватися створення сприятливого середовища для студентської молоді, в якому підвищується ефективність навчальної комунікації та інтерактивні практики підтримки суб'єктів процесу надання освітніх послуг.

Аналіз актуальних освітніх програм різних вищих навчальних закладів, які готують соціальних працівників, дозволяє відзначити: для забезпечення результатів навчання вибирають ряд однотипних освітніх компонентів, що забезпечують їх формування (наприклад, історія та теорія соціальної роботи, технології соціальної роботи, соціальна робота з різними соціальними групами тощо); специфіка підготовки (соціологічної, педагогічної, правової, соціально-педагогічної та ін.) відображається в освітніх програмах різних навчальних закладів; деякі програми містять навчальні дисципліни, які можна назвати спеціальними та модернізованими, пов'язаними з безпекою (наприклад, безпека життєдіяльності або культура безпеки);

подекуди до програм додаються професійні компетенції, які, на думку розробників, відображають особливості підготовки; загалом програми є гнучкими та адаптованими до стандартів і соціальних викликів сьогодення.

Нині умови в нашій державі настільки змінилися, що освітні програми підготовки соціальних працівників мають або вдосконалюватися, або повністю переглядатися з метою модернізації та подолання обставин, які викликає криза воєнного часу. Підготовка до професійної діяльності в умовах сучасних загроз та надзвичайних ситуацій має базуватися на міждисциплінарному підході, враховувати динаміку соціальних змін та мати безпосередній зв'язок із практичною діяльністю. Для прикладу наведемо освітню програму «Соціальний захист і безпека населення» зі спеціальності 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, яка розроблена в Національному університеті цивільного захисту України.

У цьому закладі вищої освіти (ЗВО) виникла необхідність розробки програми, безпосередньо пов'язаної із захистом населення, зумовленої підвищенням факторів ризику в соціальному середовищі (посилені фактори небезпеки, воєнні дії, захворювання, катастрофи тощо), які потребують додаткових зусиль для забезпечення хиткої стійкості та певного рівня ресурсу. Фізичне руйнування будівель і будинків, втрата рідних і близьких, незабезпечення основних потреб зумовлюють збільшення кількості соціальних груп, які потребують захисту та підтримки. З огляду на це була сформульована місія освітньо-професійної програми – захистити громаду, підтримати спільноту, створити безпечний простір, організувати населення на самопомогу. У зв'язку з місією визначено завдання програми, зокрема формування компетенцій соціального працівника, здатного забезпечити соціальний захист і безпеку населення у складних умовах сьогодення, формування нових підходів до підготовки професіонала для допомоги та підтримки у складних життєвих обставинах.

В освітньо-професійній програмі сформульовано додаткові до стандарту професійні компетентності. Здобувачі повинні набути здатності визначати небезпеки, ситуації, які можуть

становити загрозу для суспільства; вміння пропонувати шляхи подолання загроз у наявних умовах, уміння формувати навички безпечної поведінки та вміння донести їх до споживача всіма можливими засобами в небезпечних умовах. Також здатність розробляти технології соціальної роботи, які допоможуть підтримувати ментальне здоров'я громадян. Серед результатів навчання програми пропонуються: вміння виявляти та запобігати, оцінювати загрози, вміння діяти для запобігання небезпечних факторів на рівні територіальної громади, ефективно долати наслідки небезпечних подій та явищ тощо.

Загалом у різних ЗВО має відбутися вдосконалення освітніх програм підготовки соціальних працівників з метою поєднання надання соціальних послуг, забезпечення безпеки особистості та різних соціальних груп, вивчення психології кризових ситуацій тощо. На нашу думку, мають інтегруватися дисципліни «Культура безпеки», «Екологія людини і суспільства», «Основи кібербезпеки», «Управління безпекою соціальних систем» з навчальними дисциплінами «Первинна військова підготовка» та «Надання долікарської допомоги», курсами соціальної роботи: «Технології соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності», «Соціальна робота в громаді», «Соціальна робота з різними групами клієнтів» тощо, це суттєво вдосконалив зміст підготовки спеціалістів. Такий контент має стати реакцією на зміни в освіті соціальних працівників в умовах воєнної ситуації.

Методика навчання за освітніми програмами спеціальності «Соціальна робота» також пов'язана із ситуацією безпеки та відбувається здебільшого у змішаному форматі. Тому ще однією особливістю підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи є те, що дистанційний формат поєднує навчання та позааудиторну діяльність, створюючи тим самим єдиний простір для розвитку студента. Середовищний підхід має переваги, оскільки дає змогу застосовувати реальні механізми створення онлайн-середовища за участю здобувачів освіти, проявляти активність у цьому процесі. Дистанційний осередок освіти може стати креативним простором для інтерактивної вза-

ємодії, поєднати навчання з вихованням, сприяти соціальному розвитку особистості майбутнього соціального працівника.

Дистанційний освітній простір для підготовки соціальних працівників має бути інтерактивним, забезпечувати можливість гнучкого зворотного зв'язку, продуктивного спілкування. Також цей центр характеризується інтегрованістю, зокрема поєднує різноманітні техніки використання онлайн-технологій сучасної освіти для покращення позитивних результатів навчання та виховання. Крім того, це середовище має креативні особливості, оскільки сучасним здобувачам освіти соціальної сфери важливо брати участь у процесі навчальної взаємодії, проявляти ініціативу та активність, що в майбутньому сприятиме успішній професійній діяльності.

Для досягнення результатів навчання за освітніми програмами підготовки соціальних працівників навчальні заклади мають також забезпечити можливість створення позанавчальних соціально-педагогічних просторів, де майбутні фахівці реалізовуватимуть свої професійні прагнення вже під час навчання. На нашу думку, навіть за дистанційної освіти це можливо, адже саме онлайн-технології об'єднують студентів, які перебувають у різних регіонах, і дозволяють активним студентам комунікувати під час навчання.

Як провідний суб'єкт надання освітніх послуг, викладач забезпечує ефективне планування, добір дієвих методів і засобів взаємодії. На основі знань з педагогіки вищої школи, соціально-педагогічної обізнаності, інформаційної компетентності освітянина створюються передумови для виконання поставлених завдань. Отже, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії в нестандартних дистанційних умовах, діалогічного процесу в навчанні та вихованні, особистісно орієнтованого підходу дозволяють отримати позитивні результати й окреслити перспективні напрями підготовки соціальних працівників з урахуванням сучасних викликів. Науково-педагогічний працівник забезпечує планування навчального процесу в дистанційному форматі, підбирає ефективні засоби та інструменти онлайн-комунікації, сприяє соціальній згуртованості студентів як під час навчальної діяльності, так і в позаурочний час. Усвідом-

лення майбутніми соціальними працівниками мети, змісту та сутності матеріалу, що вивчається, є запорукою формування необхідних компетенцій та їх удосконалення.

У процесі засвоєння матеріалу здобувач стає автором про-соціального контенту та просуває цінності соціальної єдності, згуртованості, взаємодопомоги, збереження психічного здоров'я та стійкості у складних життєвих обставинах. Фактором мотивації абітурієнтів у функціонуванні дистанційного освітнього простору стають методи освітніх, ділових та соціально-рольових ігор тощо. При цьому викладач будує лекційні заняття за активної участі студентів, що сприяє їх активності поза навчанням. Зокрема, візуалізація як засіб самовираження та презентації власних емоцій і потреб, побудова асоціативної мережі понять як активізація діяльності для підвищення ефективності когнітивних процесів, колективна онлайн-презентація як необхідний інструмент групової роботи під час навчання та ін.

Під час навчальної та позааудиторної діяльності студенти – майбутні соціальні працівники створюють віртуальні екскурсії (навчальний компонент «Соціокультурна анімація»), онлайн-заходи (курс «Організація та управління спеціальними подіями»), власні соціально орієнтовані стартапи (навчальна дисципліна «Соціальні стартапи»), освітні медіапроекти (курс «Соціальна реклама в соціальній роботі») тощо. Поряд з професійно спрямованою діяльністю здобувачі пропонують виконання завдань соціальної роботи засобами соціокультурної діяльності. Зокрема, соціальні акції в культурній сфері, вистави форум-театру на актуальні теми. Під час такої діяльності здобувачі розвивають власний освітній сайт та формують певний сенс соціальної допомоги через практичну соціально-освітню діяльність в онлайн-середовищі, яка триває та посилюється під час взаємодії в дистанційному форматі освіти.

У подальшому суб'єкти освітнього процесу обирають зміст, методи та форми взаємодії в дистанційному освітньому просторі. Наприклад, з метою розвитку соціальних компетентностей, зокрема зміцнення громадсько-професійних цінностей, серед майбутніх соціальних працівників проводиться конкурс на кращий проєкт, який відбувається в режимі онлайн. Оцінка

переможців стосується творчої презентації та обґрунтованості реалізації в безпечному середовищі. Також з метою організації майбутньої професійної діяльності здобувачі освіти розробляють та проводять дистанційну акцію в ЗВО, під час якої в закладі створюють віртуальні творчі майданчики для виконання професійних завдань. Таким чином, відбувається активізація дистанційного освітнього простору за безпосередньої участі студентської молоді й виявлення соціальної креативності та професійної ідентичності студентів.

Висновки. Досліджуючи специфіку професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах воєнного часу, визначено, які зміни впливають на перебіг освітнього процесу. Зокрема, змінюються зміст, умови, засоби надання соціальних послуг, посилюється їхня нематеріальна складова, підвищується гнучкість та ефективність соціальної допомоги різним соціальним групам. Запропоновано зміни у змісті підготовки соціальних працівників, які поєднують у собі вимоги освітнього стандарту, потреби надзвичайних ситуацій, можливості екстреної соціально-психологічної допомоги та підтримання ментального здоров'я осіб і груп. Схарактеризовано модель дистанційної підготовки соціальних працівників в інтегрованому освітньому онлайн-просторі, яка містить систему дій для забезпечення взаємозв'язку навчання та позааудиторної діяльності студентів, що є ефективним засобом і простором для реалізації сучасного освітнього процесу з підготовки майбутніх соціальних працівників.

Подальші дослідження. Перспективами подальших досліджень є відстеження актуальних тенденцій соціальної роботи у воєнний час та повоєнну добу, обґрунтування вдосконалення технологій соціальної підтримки та введення до змісту навчання майбутніх фахівців актуальних тематичних блоків і відповідної практичної підготовки.

Список використаних джерел

1. Івженко І. Б., Голубенко Т. О., Дичко О. О. Підготовка фахівців соціальної роботи (соціальних працівників) в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6 (12). С. 388–400.

2. Ідентичність часів війни: трансформації та практики визнання : монографія / В. Бурлачук , Н. Костенко, І. Мацко-Демиденко та ін. ; за ред. Н. Костенко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 232 с.

3. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42 (1). С. 63–70.

4. Кутіщенко В. П., Власенко І. А., Вінник Н. Д. Трансформація цінностей студентів за умов реконструкції ними травматичних подій початку війни в Україні. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 9 (14). С. 616–633.

5. Трубавіна І., Ільницька К., Миколайко В. Характеристика практичної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей в умовах запровадження воєнного стану. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 травня 2022 р.)*. С. 95–98.

References

1. Ivzhenko, I. B., Holubenko, T. O. and Dychko, O. O. (2023), "Training of social work specialists (social workers) in Ukraine under the conditions of martial law", *Bulletin of Science and Education*, No. 6 (12), pp. 388–400.

2. Wartime Identity: Transformations and Practices of Recognition : monograph (2023), N. Burlachuk, N. Kostenko, I. Matsko-Demydenko and others, edited by N. Kostenko, Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.

3. Kravchenko, O. (2022), "Social work in the community in the conditions of war", *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, No. 42 (1), pp. 63–70.

4. Kutishenko, V. P., Vlasenko, I. A. and Vinnyk, N. D. (2022), "Transformation of students' values in conditions of their reconstruction of traumatic events of the beginning of the war in Ukraine", *Perspectives and Innovations of Science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*, No. 9 (14), pp. 616–633.

5. Trubavina, I., Plynyska, K. and Mykolaiko, V. (2022), "Characteristics of practical training of students of higher education in pedagogical specialties in the conditions of the introduction of martial law", *Training of future teachers of physics, chemistry, biology and natural science in the context of the requirements of the New Ukrainian School : collection of abstracts of reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference (May 26–27)*, pp. 95–98.